

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**Вплив соціального статусу у групі однолітків на прояви
агресивності у підлітковому віці**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності: 053 Психологія
Освітньо-професійної програми:
Психологія
Заїць Катерина Віталіївна

Керівник: д. психол. наук, професор
Олена БЛИНОВА

Рецензент: д. психол. н., професор
Віталія ШЕБАНОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне вивчення поняття соціального статусу та агресивності особистості	6
1.1. Поняття соціального статусу у працях зарубіжних та українських дослідників.....	6
1.2. Особливості прояву агресивності у підлітковому віці.....	11
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження впливу соціального статусу у групі однолітків на прояви агресивності у підлітковому віці	17
2.1. Особливості вибірки та методів емпіричного дослідження.....	17
2.2. Результати дослідження взаємозв'язку показників соціального статусу підлітків з проявами агресивності	20
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35
ДОДАТКИ	39
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	39
Додаток Б. Авторська анкета «Однокласники в моєму житті».....	40

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Система взаємовідносини у групі має значний вплив на особистість будь-якого віку, оскільки розвиток кожної людини здійснюється у відповідності до вимог суспільства, а кожна група виступає своєрідною моделлю соціуму. Особливості такого розвитку можуть мати різні варіанти протікання, зокрема мають різну міру успішності. Соціальний статус є одним з важливих і характерних показників положення особистості у колі однолітків (групі). У кожній групі можна спостерігати осіб, що займають різні положення, тобто мають різний соціометричний статус, який безпосередньо впливає на розвиток самої особистості та може мати значний вплив на інших учасників групи.

Поняття агресивності особистості привертає увагу дослідників вже довгий час. Саме агресивність у підлітковому віці виступає однією з актуальних проблем сучасної психологічної науки. У рамках дослідження розуміємо агресивність як соціально-психологічну характеристику людини, що обумовлюється певними соціальними зв'язками і проявляється у процесі соціалізації особистості.

Форми агресивної поведінки, що засвоюються в ранньому віці, виявляються в різних сферах життя підлітка: від стосунків у батьківській родині до взаємовідносин з однолітками в інших групах (різні освітні заклади або неформальні угруповування). У будь-якому людському колективі приналежність до певної групи не тільки дає відчуття ідентичності, а й обумовлює певну нормативну поведінку. Припускаємо, що особисті аттїтуди щодо агресивної поведінки пов'язані з груповими нормами і підтримуються через них. Саме соціальний статус підлітків може мати значний вплив на прояви агресивності серед однолітків. Так, наприклад, низький соціометрій статус може обумовлювати агресію, що спрямована на інших у даній групі.

Вивченням питання соціального статусу займаються такі сучасні дослідники: О. Блинова, І. Василенко, О. Васильєєва, І. Волков, В. Карасик, Я. Коломінський, В. Мойсеєнко, С. Питина, Д. Прохода, Н. Сергієнко, І. Тарарака, С. Федотова, Т. Фоломєєва, О. Фудорова, О. Устинова та інші.

Дослідження проблеми агресивної поведінки у підлітковому віці висвітлено у працях таких сучасних дослідників: І. Василенко, О. Волянська, С. Гиренко, Ю. Грищук, О. Дроздов, Ю. Качанова, О. Качмар, І. Тарарака, В. Пилипенко, Т. Сенько, О. Смирнова, Т. Шипунова та інших.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у визначенні взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці.

Для досягнення мети дослідження поставлено виконання наступних **завдань**:

1. Теоретично дослідити сутність поняття соціального статусу та проаналізувати особливості прояву агресивності у підлітковому віці.
2. Емпірично визначити особливості сприймання соціального статусу та прояви агресивності у групі підлітків.
3. Визначити характер взаємозв'язку показників соціального статусу у групі з проявами агресивності у підлітковому віці.

Об'єкт дослідження – соціальний статус та агресивність підлітків.

Предмет дослідження – вплив соціального статусу у групі однолітків на прояви агресивності у підлітковому віці.

З метою вирішення поставлених дослідницьких задач, у роботі застосовано низку **методів**, а саме: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження, психодіагностичні методи та методи математико-статистичної обробки даних. До психодіагностичного комплексу увійшли

наступні методи: «Соціометрія» (Дж. Морено); авторська анкета «Однокласники в моєму житті»; список «Хто мені подобається і хто не подобається»; опитувальник «Діагностика стану агресивності» (Басса-Дарки). З метою визначення взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці застосовано кореляційний аналіз за Пірсоном.

Практичне значення дослідження. Матеріали досліджень можуть стати у нагоді студентам при підготовці до семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін: вікова психологія та соціальна психологія.

Апробація результатів. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри загальної та соціальної психології від 9 квітня 2021 року (протокол № 4); на секційному засіданні VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 22 квітня 2021 р.), представлені у статті «Поняття соціального статусу у працях зарубіжних та українських дослідників».

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків та списку використаних джерел. Список використаних джерел містить 39 позицій. Загальна кількість сторінок становить 41, з них основного тексту – 34 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ТА АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття соціального статусу у працях зарубіжних та українських дослідників

Вивчення соціального статусу особистості відноситься до важливих напрямів дослідження соціології, психології та психолінгвістики. Соціальний статус розуміється як позиція людини в соціальній системі (у групі або взагалі у суспільстві), котра виявляється через систему прав і обов'язків (Філіппов О. О.) [35].

Вітчизняні дослідники В. Мойсеєнко та О. Блинова зазначають: «у науковій літературі можна виділити безліч визначень даного феномену: від структурної характеристики малої групи до розгляду соціального статусу в якості критерію для поділу суспільства на великі групи. Проте всі визначення мають загальну основу: під соціальним статусом розуміється місце людини в суспільстві, яке залежить від ряду показників. Набір даних критеріїв варіюється в різних підходах і залежить від авторської позиції. Серед показників відзначають: дохід, професію, освіту, владу, соціальний ресурс, стиль життя, поведінку споживачів, стать, вік, національність та інші аспекти» (Мойсеєнко В. В., Блинова О. Є.) [18, с. 399].

В. Карасик вважає, що соціальний статус це: «співвідносне положення людини в соціальній системі, що включає права і обов'язки і що впливають звідси взаємні очікування поведінки» (Карасик В. І.) [9, с. 5]. Учений підкреслює, що соціальний статус людини є: «нормативним, багатоплановим, неоднорідним поняттям, він в тій чи іншій формі закріплений в семантиці багатьох мовних одиниць» (Карасик В. І.) [9, с. 5-6].

Відомий психолог Б. Ананьєв розуміє соціальний статус як: «вихідний момент структурно-динамічних властивостей особистості, статус особистості є об'єктивним і усвідомлюється частково або цілісно, неадекватно чи адекватно, пасивно чи активно. Статус, ролі та ціннісні орієнтації, що будуються на його основі, складають первинний клас особистісних властивостей; вони визначають особливості мотивації поведінки, структуру суспільної поведінки, що утворюють другий ряд особистісних властивостей. Вищим інтегрованим ефектом взаємодії первинних та вторинних особистісних якостей є характер людини та схильності» (Мойсеєнко В. В.) [цит. за 19, с. 166].

Найбільш детальне вивчення соціального статусу представлено у зарубіжній теорії соціальної стратифікації. Ідея даної теорії полягає у тому, що важливе значення при вивченні соціального статусу належить саме нерівності соціальний статусів, яка залежить від певного суспільства.

Так, наприклад, учений П. Сорокін вважає, що при вивченні соціального статусу кожної людини необхідно враховувати і сімейне становище, і національність і особливості релігійних та професійних характеристик. Окрім цього також необхідно врахувати економічний та політичний статус індивіда (Мойсеєнко В. В., Блинова О. Є.) [18].

М. Вебер визначив соціальний статус як: «реально покладені домагання на позитивні або негативні привілеї щодо соціального престижу, якщо він ґрунтується на одному або більшій кількості таких критеріїв як: спосіб життя; формальна освіта, що полягає в практичному або теоретичному навчанні і засвоєнні відповідного способу життя; престиж народження або професії» (Мойсеєнко В. В., Блинова О. Є.) [цит. за 18, с. 399].

У своїй науковій статті О. Фудорова наступним чином пояснює Веберівську теорію соціального статусу: «М. Вебер трактує клас як велику групу людей, що знаходиться в одноковому становищі по відношенню до економічних інтересів, власності і можливостей доходу; влада

пояснюється як участь людей в організаціях, що мають вплив на прийняття важливих рішень; статус визначається як суспільне визнання у вигляді позитивних або негативних привілеїв на основі стилів життя. Стиль життя включає в себе типові способи проведення вільного часу, спілкування, вибору і облаштування місця проживання, вибору одягу тощо. Веберівські параметри соціальної стратифікації різняться за ступенем абстракції: клас є найбільш абстрактною, а статус – найбільш конкретною ланкою в його концептуальній тріаді. Аналіз статусу у М. Вебера безпосередньо пов'язаний з аналізом розподілу влади у суспільстві. Як зазначає М. Вебер, ми розуміємо під «владою» можливість однієї людини або групи людей реалізувати свою власну волю всупереч опору інших людей, що беруть участь в зазначеній дії. Зрозумілим стає, що принциповими у розумінні проблем статусу є погляди М. Вебера щодо складових влади – престижу, поваг та почесностей» (Фудорова О. М.) [37, с. 111].

Представники теорії ролей (Г. Гурвич, Дж. Мід, Р. Лінтон) розглядають соціальний статус через показники позицій, статусів, завдяки яким людина грає різні ролі. Так, дослідники даного підходу вважають, що не існує статусів без ролей та навпаки (Фудорова О. М.) [17].

У цілому, соціальний статус кожної особистості складається з таких показників – професія, освіта, посада, матеріальне становище, ділові відносини, сімейне становище та ін. Вказані показники можна назвати, як статусний набір. Так, дослідник Р. Мертон зазначає, що дані набори поділяються на набуті або отримані від народження.

Так, дослідники Н. Сергієнко та Д. Прохода визначають соціометричний статус наступним чином: «соціометричний статус – це те реальне місце, яке займає особистість у системі міжособистісних стосунків; це показник соціально-психологічних якостей особистості як складової комунікації в групі; це якість особистості як елемента соціометричної структури займати визначену просторову позицію (локус)

в ній, тобто співвідноситися із іншими елементами» (Сергієнко Н. П., Прохода Д. І.) [32, с. 206].

Учений І. Волков позначає соціометричний статус через показник престижу особистості у процесі спілкуванні та взаємодії з іншими. (Андрєєва Г. М.) [1]. Г. Андрєєва зазначає, що соціометричний статус визначається через кількість виборів за допомогою методи соціометрії, за допомогою якої вивчається структура групи та особливості взаємовідносин у ній (Андрєєва Г. М.) [1].

Дослідниця Л. Орбан-Лембрик визначає соціальний статус, через: «позицію, соціальний ранг, повагу, симпатію, авторитет, престижність, ставлення до особистості у групі» (Орбан-Лембрик Л. Є.) [22, с. 55].

Учений Я. Коломинський визначає статус як: «інтегральне поняття, що включає як об'єктивні параметри, такі як положення особистості у внутрішньогруповій структурі, так і суб'єктивне відображення свого становища, відрефлексоване різною мірою. Таким чином, у сучасній соціальній психології статус розглядається як становище суб'єкта в системі міжособистісних відносин, яке визначає її права, обов'язки, визначені привілеї у групі» (Мойсеєнко В. В.) [цит. за 19, с. 167]

Зміна соціального статусу відбувається у процесі соціалізації особистості, а сам процес соціалізації відбувається у певних групах, в які включається індивід. У науковій статті Н. Сергієнко та Д. Прохода зазначають, що: «зміна соціометричного статусу відбувається в процесі соціалізації особистості у навчальній групі. На неї впливають спілкування та спільна діяльність у групі, а також ступінь прийняття індивідом групових норм і цінностей. Зовнішнім чинником, що визначає соціометричний статус особистості, є групові норми і вимоги. Цілі індивіда та особливості їх здійснення в групі багато в чому визначаються груповими нормами та вимогами, тобто групові цінності можуть вплинути на розвиток особистості членів групи. Формування властивостей особистості, що забезпечують нормативну поведінку індивіда, визначає

характер її соціалізації в групі (Сергієнко Н. П., Прохода Д. І.) [32, с. 206-207].

У зарубіжних дослідженнях соціометричний статус описується через такі позиції, як «ізолювані», «зірки», «відкинуті» та «переважні». У вітчизняних дослідженнях через поняття популярності та непопулярності.

Так, в українській психології особистість, яку найчастіше обирають у процесі соціометрії позначають як лідера. Але слід відмітити, що особливості вибору залежать саме від групи, в якій проводиться дослідження, оскільки в одній групі особистість може мати позицію лідера, а в іншій групі – інший статус (Андрєєва Г. М.) [1].

У зв'язку з цим необхідно розуміти, що позиція «ізолюваного» або «аутсайдера» може мати значення лише у структурі зазначеної групи, а в іншій групі може мати, наприклад, позицію «лідера».

Дослідник Я. Коломінський зазначає, що існують дві системи чинників, що обумовлюють позицію індивіда у системі міжособистісних відносин. Перш за все, це якості людини, а вже потім система особливостей групи, до якої включений індивід. Взаємозв'язки цих систем можуть мати різні наслідки, а саме різні положення даного індивіда у різних групах (Андрєєва Г. М.) [1].

Узагальнюючи результати теоретичного вивчення поняття соціального статусу можна зазначити, що у залежності до підходу, в якому вивчається дане поняття виявляються й різні його характеристики. Так, М. Вебер вважає, що саме дохід, влада та престиж є ознаками соціального статусу. П. Сорокін до такого списку додає ще й професійну спрямованість.

У цілому варто зазначити, що соціальний статус формується під впливом таких факторів: а) очікувань, норм суспільства або певної групи; б) внутрішніх еталонів статусу (ціннісні орієнтації); в) особливостей поведінки значущих людей (суб'єкти статусу).

1.2. Особливості прояву агресивності у підлітковому віці

Перш ніж перейти до вивчення прояву агресивності у підлітковому віці, необхідно визначити загальне розуміння сутності досліджуваного явища.

Л. Кизименко та Л. Бедна у словнику-довіднику дають наступне визначення агресивності: «емоційний стан і риса характеру людини, характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гніву, злості, прагненням заподіяти іншому фізично чи морально травму» (Кизименко Л. Д., Бедна Л. М.) [13, с. 10].

У психологічному словнику можна зустріти наступне визначення: «поняття агресії (від латинського «aggređi» – «gradus» – крок, «ad» – на, тобто «нападати», «рухатися на») як індивідуальної або колективної дії, спрямованої на нанесення фізичної або психологічної шкоди, збитку або на знищення іншої людини або групи людей. У первинному сенсі бути агресивним означало «рухатися у напрямі мети без зволікання, без страху і сумніву» (Приходько Ю. О., Юрченко В. І.) [цит. за 27, с. 90].

Дослідниця Ю. Качанова під агресією розуміє: «загрозливу поведінку, що об'єднує в собі багато понять: насильство, агресивні дії, агресивна поведінка, асоціальна поведінка, ворожість, жорстокість, конфлікт, злочин, вбивство, негативна взаємодія та ін.» (Качанова Ю. В.) [11, с. 50].

У психології прийнято розуміння агресії, що запропоновано А. Бассом: «агресія – це реакція, що завдає шкоди іншому організму. А. Басс виділив три основні шкали, у яких можна описати агресивні дії: 1) фізична – вербальна. Застосування сили стосовно іншої людини, нанесення тілесних ушкоджень, побиття, нанесення ударів холодною зброєю, поранення за допомогою вогнепальної зброї; 2) активна – пасивна. Агресія, що спрямована на іншу особу; 3) пряма – непряма. Прагнення фізично не

дозволити іншій людині досягти бажаної мети або зайнятися бажаною діяльністю (Качанова Ю. В.) [цит. за 11, с. 51].

Дослідниця Т. Сенько зазначає: «агресивність, як властивість особистості, розмежовується в більшості випадків з поняттями «жорстокість» і «ворожість». Ці два поняття розрізняють за ознакою – «заподіяння страждань заради страждань». Агресивна людина може і не бути жорстокою, а жорстока людина завжди агресивна. Як ми вже відзначали вище, агресивність відносять і до категорії властивостей особистості. Одна з основних ознак властивостей полягає в тому, що вони завжди виражають відношення людини до певної сторони дійсності» (Сенько Т. В.) [29, с. 28].

Отже, агресія – це бажання, що виявляються у формі фантазії або реальних актах дії домінування над іншими. Агресивність – це поведінка, що має на меті прояв агресивної поведінки.

У сучасних дослідженнях агресивності у школі застосовується поняття булінгу: «дане явище розглядається у контексті характеристик груп і групових норм. Однолітки можуть як сприяти, так і протистояти агресивній поведінці на адресу членів своєї групи або класу. У ряді досліджень було показано, що загальні для всього класу нормативні уявлення про допустимість агресії впливають на індивідуальні уявлення, що, в свою чергу, тягне за собою агресивну поведінку учнів» (Іванюшина В. О., Титкова В. В., Александров Д. А.) [8, с. 56].

У лонгітюдному дослідженні підлітків молодшого віку було показано: «що хоча середній рівень булінгу дещо зростає з часом, проте в тих класах, де однокласники і вчителі явно висловлювали своє негативне ставлення до проявів агресії, частота булінгу не збільшувалася або навіть знижувалася» (Henry D., Guerra N., Huesmann R., Tolan P., VanAcker R., Eron L.) [39, с. 60]. Автори підкреслюють важливість поведінки оточуючих для формування нормативних установок підлітків 6-8 класів.

Приналежність до групи обумовлює прояв певної нормативної поведінки. Попри це, у кожній групі можуть створюватися свої власні нормативні уявлення, які називають локальними нормами. Зазначені норми можуть змінюватися і мати різну сутність у різних групах. Наприклад, можуть відрізнятися у кожній школі, або навіть у різних класах однієї школи. Крім того, учені доводять, що саме агресор у групі має найбільший вплив на створення даних норм (Іванюшина В. О., Титкова В. В., Александров Д. А.) [8].

У своєму дослідженні В. Іванюшина, В. Титкова та Д. Александров пояснюють наступним чином прояви агресивності у підлітковому колективі: «пояснення сталої агресивної поведінки в підліткових колективах випливає з теорії соціальної ідентичності. Як було показано в дослідженні Ойала і Несдейл (2004), підлітки усвідомлюють, що групові норми важливі для підтримки ідентичності групи, і тому її члени повинні вести себе відповідно до цих норм. Соціальні норми працюють через неформальні санкції: члени групи, які не дотримуються прийняті в даному колективі норми, можуть бути покарані. Залежно від того, про які саме норми йде мова, санкції можуть бути самими різними. У ситуації з булінгом санкції можуть приймати характер прямої агресії, тобто підлітки, які не дотримуються прийнятих в групі норм агресивної поведінки, будуть піддаватися нападкам частіше за інших. Таким чином буде створено механізм: там, де нормою є агресивність, інша поведінка вважається порушенням норми і карається агресією» (Іванюшина В. О., Титкова В. В., Александров Д. А.) [8, с. 64-65].

Ще одним фактором, котрий може обумовлювати агресивність є гендерна сегрегація групи. Поодинокі дослідження засвідчують, що школи для хлопчиків є тим середовищем, де процвітають ієрархічні владні відносини, і якщо це поєднується з низьким рівнем контролю з боку

дорослих, така середовище сприяє поширенню міжособистісної агресії (Іванюшина В. О., Титкова В. В., Александров Д. А.) [8].

Також слід відмітити, що не всі підлітки слідкують прийнятим в групі нормам. Важливе значення також мають власні уявлення про моральність, яка обумовлюється кліматом колективу. Саме виключно важливе значення має поведінка учителів, наставників та інших дорослих, які безпосередньо мають вплив у даній групі. Також необхідно відмітити, що першочергове значення мають, звісно, взаємовідносини у батьківській родині, що у свою першу сприяють формуванню моральності дітей.

Отже, агресивність підлітків обумовлюється виробленими у групі нормами, що приписують їм статус нормативності. Ще одним фактором може бути гендерна сегрегація групи.

У своєму дослідженні І. Василенко та І. Тарарака визначили наступне: «у групі знехтуваних підлітків з'ясовано прояви тенденцій до таких видів агресії, як непряма агресія для якої характерна спрямованість на іншу особу непрямим шляхом, чи як агресія, яка ні на кого не спрямована, а також образа котра – супроводжується заздрістю та ненавистю до соціального оточення, які обумовлені почуттям прикрасності та гніву на весь світ за дійсні та вигадані страждання. Слід також зазначити, що за результатами нашого дослідження у даній групі підлітків показники всіх інших видів та форм агресії наближаються середнього рівня, тобто достатньо виражені. У групі знедолених підлітків виражена тенденція до таких видів агресії, як почуття провини, котре виражає можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що чинить погано, а також підозрілість яка проявляється в недовірі та обережності відносно людей, що ґрунтується на переконанні, що оточуючі мають намір принести шкоду. При цьому у знедолених підлітків показники всіх інших видів та форм агресії наближаються середнього рівня, тобто достатньо виражені, крім вербальної агресія, яка представлена низькими значеннями» (Василенко І. А., Тарарака І. С) [2, с. 46].

У дослідженні Д. Немировським визначено, що найчастіше підлітки виявляють агресію у наступних ситуаціях: «більшість (31,9%) – для захисту себе та близьких, 19,1% – з метою помсти, 6,7% – під впливом алкоголю або наркотиків, 3,6% – під впливом компанії, 2% – при впевненості у відсутності покарання, 1,5% – від нудьги, 1% – за будь-яких обставин, 0,8% – при необхідності добути гроші, 0,5% – з цікавості» (Немировський Д.Е.) [16, с. 94].

Таким чином, можемо відзначити, що певні форми прояву агресивності на пряму залежать від соціометричного статусу підлітків та виявляються у ситуаціях самозахисту та помсти.

У сучасній психологічній літературі відзначають, що певні прояви агресивності залежать від соціометричного статусу, а саме з проявами лідерських якостей особистості. Попри це доведено, що агресивність є важливою та необхідною для людини, адже без неї досить важко постояти за себе та відстояти свою точку зору (Василенко І. А., Тарарака І. С.) [2].

Дослідниці О. Васильєва та О. Устинова під час емпіричного вивчення взаємозв'язку проявів агресивності з соціометричним статусом дітей встановили наступні закономірності:

1) між агресивністю і соціальним статусом встановлено негативний зв'язок: при збільшенні агресивності зменшується соціальний статус, або при збільшенні соціального статусу зменшається агресивність;

2) між рівнем здоров'я та соціальним статусом у дітей даної вибірки існує прямо пропорційний зв'язок: при збільшенні соціального статусу збільшується рівень здоров'я;

3) між агресивністю і рівнем здоров'я у дітей даної вибірки існує обернено пропорційна зв'язок: при збільшенні агресивності зменшується рівень здоров'я (Васильєва О. С., Устинова О. В.) [3].

Таким чином, дослідниці встановили, що існує взаємозв'язок між рівнем здоров'я, агресивністю і соціальним статусом. І не тільки взаємозв'язок, але і взаємовплив.

Висновки до першого розділу

1. Соціальний статус є одним з важливих і характерних показників положення особистості у суспільстві (або у колі однолітків). Соціальний статус особистості виявляється у процесі соціалізації. Особливості соціального статусу виявляються у процесі міжособистісних стосунків у певних групах, до яких належить особистість. Позиція особистості в одній групі може відрізнятися від позиції, яку вона займає в іншій (соціометричний статус).

Соціальний статус виявляється у показнику соціометричного статусу, та пропри це, соціометричний статус має більш ширше значення. Виявляється у особистісних характеристиках, що відображають особливості міжособистісних відносин.

2. Агресія – це бажання, що виявляються у формі фантазії або реальних актах дії домінування над іншими. Агресивність – це поведінка, що має на меті прояв агресивної поведінки.

У дослідженні розуміємо агресивність як соціально-психологічну характеристику людини, що обумовлюється певними соціальними зв'язками і проявляється у процесі соціалізації особистості.

У сучасній психологічній літературі відзначають, що певні прояви агресивності залежать від соціометричного статусу, а саме з проявами лідерських якостей особистості. Попри це доведено, що агресивність є важливою та необхідною для людини, адже без неї досить важко постояти за себе та відстояти свою точку зору.

Агресивність підлітків обумовлюється: виробленими у групі нормами, що приписують їм статус нормативності; соціометричним статусом підлітків та гендерною сегрегацією групи.

РОЗДІЛ 2.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ
У ГРУПІ ОДНОЛІТКІВ НА ПРОЯВИ АГРЕСИВНОСТІ У
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Особливості вибірки та методів емпіричного дослідження

Мета емпіричного дослідження полягає у визначенні взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці. Для досягнення поставленої мети поставлено виконання наступних завдань:

1. Визначити особливості сприймання соціального статусу у групі досліджуваних підлітків.
2. Визначити прояви агресивності у групі підлітків.
3. Проаналізувати характер взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці.

Дослідження проводилося на базі Раденської ЗОШ I-III ступенів. Емпіричну вибірку склали школярі 9 та 10 класів, віком від 14 до 16 років. Загальна кількість досліджуваних 40 осіб (з них 23 дівчини та 17 хлопців).

Методи дослідження представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Методи емпіричного дослідження

Метод	Мета дослідження
«Соціометрія» (Дж. Морено)	Визначення «соціометричних позицій» усередині групи підлітків (класу) відносно авторитету членів групи за критерієм симпатії-антипатії, де на крайніх полюсах знаходяться «лідер» групи та «ізгой».

Продовження таблиці 2.1.

Авторська анкета «Однокласники в моєму житті»	Вивчення чинників, які впливають на сприймання соціального статусу однокласників.
«Хто мені подобається і хто не подобається»	Вивчення особливостей сприймання особистісних характеристик однокласників.
Опитувальник «Діагностика стану агресивності» (А. Басса, Е. Дарки)	З метою вивчення наступних показників рівня агресивності та ворожості: фізична агресія; непрямая агресія; роздратування; негативізм; образа; підозрілість; вербальна агресія; почуття провини.
Кореляційний аналіз результатів Пірсоном	Визначення взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці.

Зупинимося більш детально на особисто розроблених методах дослідження.

Авторська анкета «Однокласники в моєму житті» – складається з 15 питань, які спрямовані на вивчення особливостей сприймання однокласників в шкільному колективі, враховуючи механізми та ефекти, які впливають на процес сприймання оточуючих. Повний текст анкети представлено у додатку Б.

Перше питання анкети дозволило проаналізувати на що саме підлітки звертають увагу під час знайомства з новою людиною. За допомогою другого питання можна визначити наявність або відсутність ефекту первинності (при оцінці незнайомця домінує перше враження, усі інші отримані відомості накладаються на цю інформацію) під час сприймання оточуючих.

Третє питання дозволило виявити, які саме особистісні характеристики досліджувані цінують перш за все у своїх однокласників.

За допомогою четвертого, п'ятого та шостого питання визначено значення матеріального статусу однолітків.

Шосте питання спрямоване на визначення значення рівня успішності у навчанні підлітків.

Чинник схожості проявляється в тенденції позитивного ставлення до людей, які мають аналогічні погляди, інтереси, цінності, установки. Даний чинники атракції ми виявляли за допомогою восьмого питання.

Дев'яте питання анкети спрямоване на самовизначення власного становища у класі, а саме чи вважать себе школярі лідерами.

Значення зовнішнього вигляду досліджено за допомогою десятого та чотирнадцятого питання, оскільки зовнішність багатьма дослідниками визначається як один із головних чинників, який впливає на сприймання та спілкування.

Рівень емпатії та атрибуцію («приписування») визначено за допомогою одинадцятого та тринадцятого питання, які спрямовані на виявлення зацікавленості у особистих переживаннях інших однокласників та ситуації, коли досліджувані приписували думки та почуття однокласникам, коли не знали що вони думають і переживають.

Дванадцяте питання спрямовано на виявлення значення національності однокласників для досліджуваних. Тим самим ми проаналізували ще один аспект соціальної категоризації та порівняння (розподіл людей за певними категоріями, визначення їх соціального статусу та порівняння зі своїм статусом).

Останнє питання анкети (15 питання) є функціонально-психологічним. Воно слугує для зняття можливої напруги та направлене на дослідження ставлення досліджуваних до однокласників за 10 бальною шкалою.

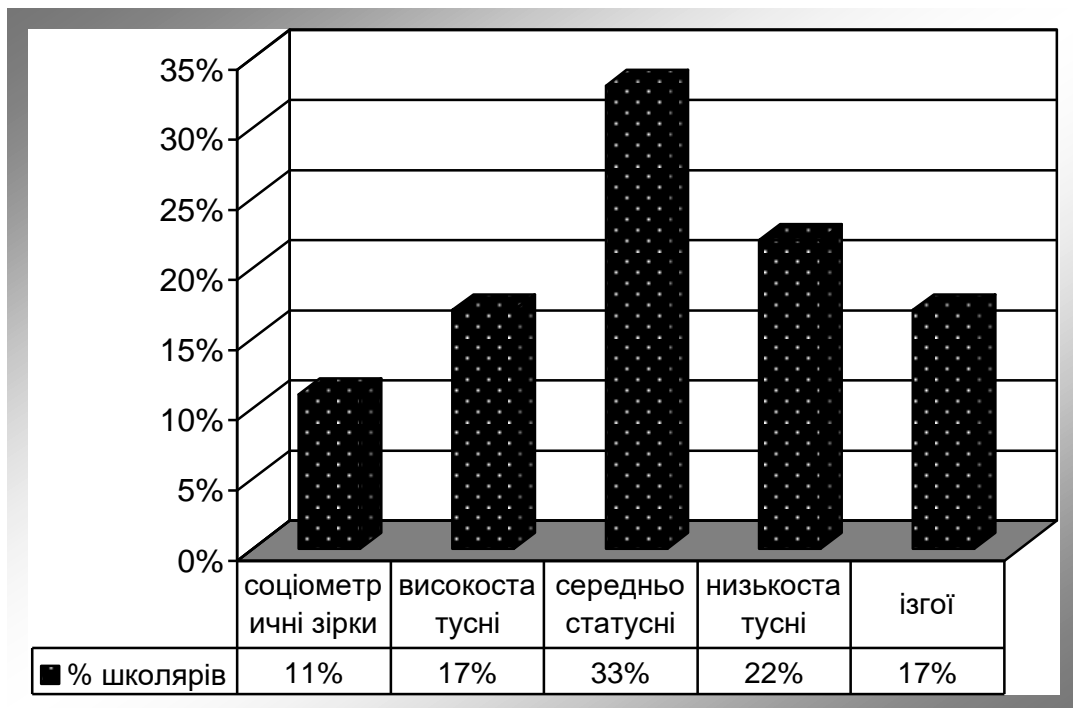
Список «Хто мені подобається і хто мені не подобається» направлена на виявлення якостей однокласників, які є важливими для підлітків під час взаємовідносин з ними. Отримані результати допомогли

проаналізувати чи схожі однокласники, які подобаються і не подобаються за певними якостями.

Вправа складається з двох етапів. На першому етапі учням пропонується згадати двох однокласників, які їм дуже подобаються та вказати п'ять якостей, які їм подобаються в даних особистостях. На другому етапі учням пропонується згадати двох однокласників, які їм зовсім не подобаються та записати якості, які в них не подобаються.

2.2. Результати дослідження взаємозв'язку показників соціального статусу підлітків з проявами агресивності

За допомогою методики «Соціометрія» нами було визначено наступні результати:

Рис. 2.1. – Розподіл результатів за методикою «Соціометрія»

Отримані результати дозволили виявити, що більшість підлітків займають середньостатусні (33 %) та низькостатусні (22 %) позиції. Також видно, що 17 % досліджуваних займають в групі високостатусні позиції, та

17 % займають позиції ізгоїв. До соціометричних зірок належать 11 % досліджуваних.

Під час обробки результатів ми звернули увагу на те, чи співпадають відповіді на питання у досліджуваних «З ким би ви хотіли разом навчатися?». Визначено, що майже всі відповіді співпали, тобто відстежується емоційність взаємних виборів членів групи.

При підрахунку позитивних та негативних виборів виявлено, що соціометричними зірками даної групи є досліджувані під номером 15 і 12, адже у них максимальна кількість позитивних виборів при невеликій кількості негативних виборів. Це підлітки, до яких повернені симпатії більшості членів групи. Досить часто позицію соціометричних зірок розглядають як позицію лідерів. Слід відмітити, що така закономірність не зовсім вірна, оскільки лідерство пов'язане з процесом діяльності, а соціометричний статус обумовлюється почуттями, які учасники відчують одне до одного. Також можна і відмітити, що у певних ситуаціях можна спостерігати суб'єктів, які можуть бути одночасно і соціометричними зірками і лідерами.

До високостатусних членів відносяться такі досліджувані: № 18, 13, 4; до середньо статусних відносяться суб'єкти під номером 2, 9, 1, , 16, 10, 17; та до низько статусних членів класу відносяться досліджувані під номером № 5, 6, 7, 11, цих членів групи виявлено за кількістю позитивних виборів і малої кількості негативних виборів.

Досліджуваний під номером 8, 3 та 14 відноситься до групи зневажаючих або ізгоїв, адже вони не набрали жодного позитивного вибору при наявності негативних.

Анкета «Однокласники в моєму житті» дозволила виявити чинники, які можуть впливати на процес сприймання соціального статусу однокласників (результати зображені у таблиці 2.2).

Перше питання анкети дозволило виявити саме на що школярі звертають увагу уперше під час знайомства. Встановлено, що під час

сприймання нової людини більшість школярів (84 %) звертають увагу на зовнішність людини. 12 % звертають увагу на особистісні характеристики, і лише 4 % на національність. Отже, можемо стверджувати, що саме зовнішні характеристики можуть впливати на сприймання оточуючих і саме від неї залежить оцінка особистості.

Таблиця 2.2

Результати дослідження за анкетною «Однокласники в моєму житті»

Номер питання	Отримані результати (у %)
1 питання	Зовнішність – 84 %; національність – 4 %; особистісні характеристик – 12 %.
2 питання	Так – 0 %; ні – 100 %.
3 питання	Розум – 10 %; почуття гумору – 30 %; доброта – 60 %.
4 питання	Так – 60 %; ні – 40 %.
5 питання	Так – 54 %; ні – 46 %.
6 питання	Так – 76 %; ні – 24 %.
7 питання	Так – 60 %; ні – 40 %.
8 питання	так – 24; ні – 76 %.
9 питання	так – 42 %; ні – 58 %.
10 питання	так – 60 %; ні – 40 %.
11 питання	поцікавлюсь – 50%; мені байдуже – 20 %; намагатимусь втішити – 30 %.
12 питання	має важливе значення – 4 %; мені байдуже – 80 %; не має значення – 16 %.
13 питання	так – 54 %; ні – 46 %.
14 питання	зовнішній вигляд – 72 %; особистісні характеристики – 20 %; в залежності від ситуації – 8 %.
15 питання	10 б. - 14 %; 9 б. – 18 %; 8 б. – 60 %; 7 б. - 0 %; 6 б. – 0 %; 5 б. – 6 %; 4 б. – 0 %; 3 б. - 2 %; 2 б. – 0 %; 1 б. – 0 %.

Друге питання анкети дозволило виявити, що всі досліджувані (100 %) не будуть спілкуватися з людиною, якщо перше враження про неї негативне.

За третім питанням анкети визначено, що школярі цінують у однокласників в більшій мірі доброту (60 %), почуття гумору (30 %) та розум (10 %). Таким чином, ми можемо порівняти дані результати з результатами вправи «Хто мені подобається і хто мені не подобається», а саме якості: доброта, почуття гумору і розум виявилися значимими при сприйнятті незнайомої особистості так і однокласників.

Для більшості школярів (60 %) важливо, щоб однокласник мав дорогі речі (четверте питання) та не будуть товаришувати (60 %), якщо у однокласника не має дорогих гаджетів (сьоме питання). Для 54 % підлітків важливо, щоб товариш був із заможної родини (п'яте питання). 76 % школярів будуть товаришувати з однокласниками, якщо вони матимуть низький рівень успішності. Отже, для більшості підлітків має важливе значення матеріальне та сімейне становище однокласників.

Восьме питання дозволило проаналізувати вплив чинника атракції на сприйняття однокласників. Таким чином встановлено, що 76 % школярів не продовжують дружні стосунки з однокласниками, якщо у них не має спільних інтересів та поглядів, 24 % продовжують. Отже, можна стверджувати, що фактор схожості впливає на сприймання та в подальшому дружні стосунки.

58 % підлітків не вважають себе лідерами у класі, а 42 % вважають, що вони є лідерами. Отже, значна кількість підлітків упевнені, що їх думка для більшості є важливою, їх поважають та слідує за ними) (питання № 9).

Десяте питання анкети дозволило виявити, що для більшості досліджуваних школярів (60 %) зовнішній вигляд впливає на ставлення до однокласників. Це знов таки підтверджує значення зовнішності при оцінці оточуючих.

У ситуації, коли однокласники засмучені декілька днів, агресивні, замкнені в собі, більшість школярів (50 %) поцікавляться що з ними трапилося, 30 % намагатимуться втішити та для 20 % байдуже самопочуття однокласників (питання № 11). Таким чином можна говорити, що аспекти емпатії у школярів присутні.

Дванадцяте питання дозволило виявити, чи має значення національність однокласника під час спілкування. Для більшості школярів (80 %) не має значення, для 16 % байдуже та для 4 % має важливе значення.

54 % досліджуваних приписували думки та почуття однокласникам в ситуаціях, коли не знали про що вони думають та переживають, 46 % не приписували. Отже, більшість школярів проявляють зацікавленість у особистих переживаннях однокласників (13 питання анкети).

Чотирнадцяте питання анкети дозволило проаналізувати чому саме школярів віддають перевагу: зовнішності чи особистісним характеристикам однокласників. Так, нами було виявлено, що 72% віддають перевагу зовнішньому вигляду, 20% особистісним характеристикам, 8% у залежності від ситуації. Знов таки ми підтверджуємо результати попередніх питань, а саме важливість зовнішнього вигляду при сприйманні оточуючих.

Останнє питання є функціонально-психологічним та дозволило виявити як досліджувані оцінюють своє ставлення до однокласників. 60 % оцінюють своє ставлення на 8 балів, 18 % на 9 балів, 14 % на 10 балів і лише 2 % на 3 бали. Отже, більшість досліджуваних позитивно відносяться до своїх однокласників.

Узагальнюючи отримані результати можна стверджувати, що для школярів важливе значення має зовнішній вигляд однокласників, матеріальне та сімейне становище, національність та такі якості, як доброта, почуття гумору.

За допомогою вправи «Хто мені подобається і хто мені не подобається» визначено якості підлітків, які подобаються досліджуваним школярам, і які їм не подобаються. Отримані результати зображені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати дослідження за вправою «Хто мені подобається і хто мені не подобається»

№	Якості, які подобаються	Якості, які не подобаються
1	Товариськість	Нахабство
2	Дружелюбність	Схильність до брехні
3	Доброта	Пихатість
4	Розум	Замкненість в собі
5	Почуття гумору	Підлабузництво

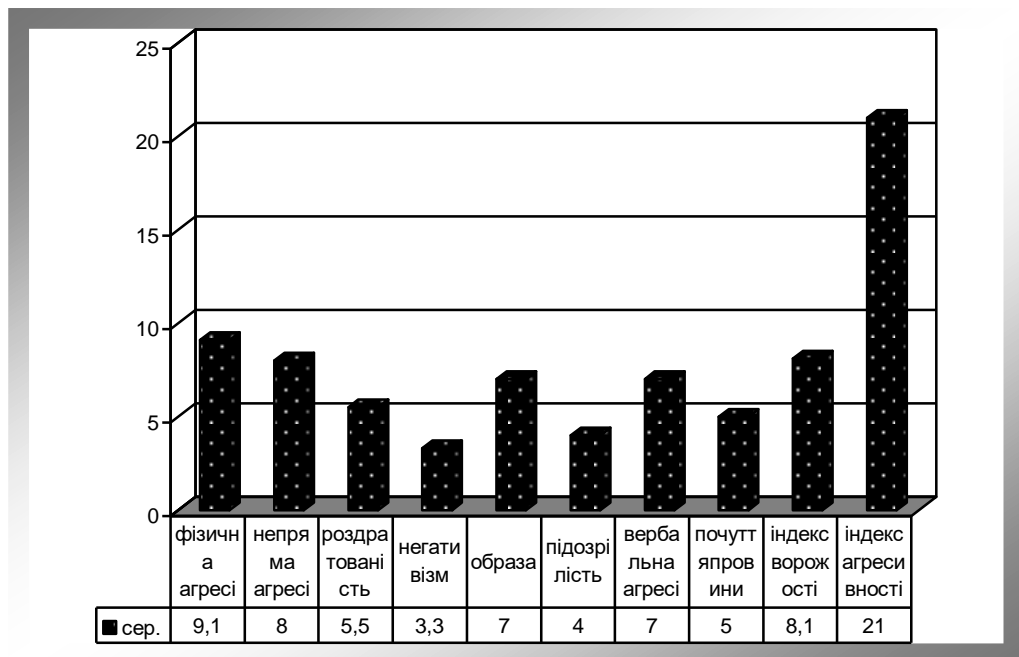
Таким чином, підраховано рангові місця якостей, які подобаються досліджуваним, і які їм не подобаються. Визначено, що для школярів значимими якостями в однокласниках є: 1) товариськість; 2) дружелюбність; 3) доброта; 4) розум; 5) почуття гумору. Отже, ми можемо припустити, що саме такі якості впливають на сприймання оточуючих, оскільки саме на них школярі звертають увагу, і саме ці якості впливають на позитивне ставлення і створення дружніх відносин.

Такі якості як, 1) нахабство; 2) схильність до брехні; 3) пихатість; 4) замкненість в собі; 5) підлабузництво не подобаються школярам, а отже саме ці якості оточуючих впливають на негативне ставлення до них, ігнорування та негативну соціальну перцепцію.

Можемо припустити, що якщо однокласники володіють такими якостями як дружелюбність, доброта, розум, почуття гумору, то міжособистісні відносини між ними будуть позитивними і конструктивними, а якщо такими як, нахабство, пихатість, підлабузництво та замкненість в собі негативними.

Дослідження агресивності відбувалося за допомогою методики «Діагностика стану агресивності» (А. Басса, Е. Дарки). Розподіл отриманих результатів зображено на рис. 2.2.

Отже, встановлено, що у більшості школярів встановлено високий рівень лише за показником фізичної агресії (9,1). Останні показники мають середню міру виразності: непряма агресія (8), роздратування (5,5), негативізм (3,3), образа (7), підозрілість (4), вербальна агресія (7), почуття провини (5), індекс ворожості (8,1), індекс агресивності (21).

Рис. 2.2. – Результати дослідження показників агресивності підлітків

Таким чином можемо стверджувати, що більшість підлітків здатні застосовувати фізичну силу проти інших, оскільки за показником фізичної агресії встановлено у більшості високий показник виразності.

Попри це визначено, що досліджувані досить рідко виявляють непряму та вербальну агресію, негативізм, своє роздратування, показники образи, та підозрілості. Загальний показник ворожості та агресивності також знаходиться в діапазоні норми.

Такі результати можуть свідчити про те, що досить часто підлітки свою агресивність виявляють саме у фізичному акті проти інших (людей або тварин) та нездатні виявляти її адекватним шляхом. Вважаємо, що у даному класі необхідно проводити роботу психологу, що спрямована на навчання навичкам розрядки напруги та адекватне вираження власної агресивності.

На останньому етапі дослідження застосовано кореляційний аналіз за Пірсоном. Отримані результати представлені у таблиці 2.4, 2.5 та 2.6.

Таблиця 2.4.

Результати значущих взаємозв'язків рівня виразності показника соціального статусу – матеріального стану з показниками агресивності підлітків

Показники агресивності	Важливість матеріального стану	Рівень значущості (p)
фізична агресія	-0,15	-
непряма агресія	0,57	$p \leq 0,01$
вербальна агресія	0,09	-
роздратування	0,15	-
негативізм	-0,16	-
образа	-0,15	-
підозрілість	0,05	-
почуття провини	0,51	$p \leq 0,01$
індекс ворожості	-0,49	$p \leq 0,01$
індекс агресивності	-0,65	$p \leq 0,001$

Отже, встановлено, що високий рівень матеріального стану підлітків обумовлює підвищення непрямої агресії $r=(0,57)$ $p \leq 0,01$ та почуття провини $r=(0,51)$ $p \leq 0,01$. Попри це, високий рівень матеріального благополуччя знижує рівень агресивності $r=(-0,65)$ $p \leq 0,001$ та ворожості $r=(-0,49)$ $p \leq 0,01$.

Отримані результати свідчать про те, що високий рівень матеріального благополуччя школярів обумовлює прояви агресивності, що не має локусу спрямування (непряма агресія), а також підвищення докорів

сумління (почуття провини). Припускаємо, що такі прояви агресивності пов'язані саме з таким соціальним статусом школярів – високим рівнем матеріального достатку, що може в однолітків викликати заздрощі, а у свою чергу провокувати докори сумління та непрямую агресію.

Але, слід вказати, що матеріальне забезпечення школярів у цілому знижує загальні показники агресивності і ворожості. Отже, прояви агресивності залежать напряду від матеріального достатку родини.

У таблиці 2.4. представлені результати взаємозв'язку рівня успішності школярів з проявами агресивності.

Таблиця 2.4.

Результати значущих взаємозв'язків рівня виразності показника соціального статусу – успішності навчання з показниками агресивності підлітків

Показники агресивності	Рівень успішності навчання	Рівень значущості (p)
фізична агресія	-0,55	$p \leq 0,01$
непряма агресія	-0,17	-
вербальна агресія	0,07	-
роздратування	0,55	$p \leq 0,01$
негативізм	-0,45	$p \leq 0,05$
образа	0,55	$p \leq 0,01$
підозрілість	-0,15	-
почуття провини	0,61	$p \leq 0,001$
індекс ворожості	-0,12	-
індекс агресивності	-0,65	$p \leq 0,001$

Високий рівень успішності у навчанні обумовлює зниження фізичної агресії $r=(-0,55)$, $p \leq 0,01$, негативізму $r=(-0,45)$, $p \leq 0,05$ та агресивності $r=(-0,65)$, $p \leq 0,01$. Попри це, високий рівень успішності сприяє підвищенню роздратування $r=(0,55)$ $p \leq 0,01$, почуття провини $r=(0,61)$ $p \leq 0,001$ та образи $r=(0,55)$ $p \leq 0,01$.

Такі результати свідчать про те, високий рівень успішності у навчанні підлітків знижує прояви фізичної агресії (виявляється у

застосуванні сили проти іншого), відсутність опозиційної манери у поведінці та агресивності у цілому. Припускаємо, що такі школярі активно витрачають агресивну енергію у навчанні, що і є її реалізацією.

Також встановлено, що високий рівень академічної успішності має і свої негативні аспекти у проявах поведінки підлітків. Встановлено, що такі школярі досить часто відчують заздрість і ненависть до оточуючих (роздратування), докори сумління (провина) та мають підвищену готовність до прояву своїх почуттів у екстремальних умовах. Отже, у підлітків з високим рівнем успішності навчання є усі симптоми агресивної енергії, і, як правило, вони її витрачають саме на навчання.

У таблиці 2.5. представлені результати взаємозв'язку позиції лідерства підлітків з проявами їх агресивності.

Таблиця 2.5.

Результати значущих взаємозв'язків рівня виразності показника лідерства з показниками агресивності підлітків

Показники агресивності	Лідерство у класі	Рівень значущості (p)
фізична агресія	0,67	$p \leq 0,001$
непряма агресія	0,10	-
вербальна агресія	0,44	$p \leq 0,05$
роздратування	0,15	-
негативізм	-0,16	-
образа	0,05	-
підозрілість	0,13	-
почуття провини	0,11	-
індекс ворожості	0,22	-
індекс агресивності	0,55	$p \leq 0,01$

Встановлено, що при займанні позиції лідера у класі підвищуються показники фізичної $r=(0,67)$ $p \leq 0,001$, вербальної агресії $r=(0,44)$ $p \leq 0,05$ та загального індексу агресивності $r=(0,55)$ $p \leq 0,01$.

Отримані результати свідчать про те, що позиція лідера підлітків може обумовлювати у них бажання застосовувати фізичну силу проти

однолітків та прояв своїх емоцій через різні словесні форми (крик, погрози). Отже, соціальний статус школярів, що виявляється у соціометричному статусі – лідера обумовлює підвищені прояви агресивності підлітків у колі однолітків.

Проведений кореляційний аналіз дозволяє стверджувати, що соціальний статус (матеріальний стан, успішність у навчанні, позиція лідера) є одним з чинників агресивної поведінки підлітків.

Висновки до другого розділу

Проведене емпіричне дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Визначено особливості сприймання соціального статусу у групі досліджуваних підлітків:

За допомогою методики «Соціометрія» нами було визначено наступні результати: більшість підлітків займають середньо статусні (33 %) та низько статусні (22 %) позиції. Також видно, що 17 % досліджуваних займають в групі високо статусні позиції, та 17 % займають позиції ізгоїв. До соціометричних зірок належать 11 % досліджуваних.

Анкета «Однокласники в моєму житті» дозволила виявити чинники, які можуть впливати на процес сприймання соціального статусу однокласників: визначено, що для школярів важливе значення має зовнішній вигляд однокласників, матеріальне та сімейне становище, національність та такі якості, як доброта, почуття гумору.

За допомогою вправи «Хто мені подобається і хто мені не подобається» визначено якості підлітків, які подобаються досліджуваним школярам, і які їм не подобаються: такі якості як, 1) нахабство; 2) схильність до брехні; 3) пихатість; 4) замкненість в собі; 5) підлабузництво не подобаються школярам, а отже саме ці якості оточуючих впливають на негативне ставлення до них, ігнорування та негативну соціальну перцепцію. Можемо припустити, що якщо однокласники володіють

такими якостями як дружелюбність, доброта, розум, почуття гумору, то міжособистісні відносини між ними будуть позитивними і конструктивними, а якщо такими як, нахабство, пихатість, підлабузництво та замкненість в собі негативними.

2. Визначено прояви агресивності у групі підлітків.

Встановлено, що у більшості школярів встановлено високий рівень лише за показником фізичної агресії (9,1). Останні показники мають середню міру виразності: непряма агресія (8), роздратування (5,5), негативізм (3,3), образа (7), підозрілість (4), вербальна агресія (7), почуття провини (5), індекс ворожості (8,1), індекс агресивності (21).

Таким чином можемо стверджувати, що більшість підлітків здатні застосовувати фізичну силу проти інших, оскільки за показником фізичної агресії встановлено у більшості високий показник виразності. Попри це визначено, що досліджувані досить рідко виявляють непряму та вербальну агресію, негативізм, своє роздратування, показники образи, та підозрілості. Загальний показник ворожості та агресивності також знаходиться в діапазоні норми.

3. Проаналізовано характер взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці:

- встановлено, що при займанні позиції лідера у класі підвищуються показники фізичної, вербальної агресії та загального індексу агресивності та ворожості;

- високий рівень успішності у навчанні обумовлює зниження фізичної агресії, негативізму, агресивності та ворожості. Попри це, високий рівень успішності сприяє підвищенню роздратування, почуття провини та образи;

- високий рівень матеріального стану підлітків обумовлює підвищення непрямої агресії та почуття провини. Попри це, високий рівень матеріального благополуччя знижує рівень агресивності та ворожості.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження впливу соціального статусу у групі однолітків на прояви агресивності у підлітковому віці дозволяє зробити висновки у відповідності до поставлених завдань:

1. Теоретично досліджено сутність поняття соціального статусу та проаналізовано особливості прояву агресивності у підлітковому віці.

Соціальний статус розуміється як позиція людини в соціальній системі (у групі або взагалі у суспільстві), котра виявляється через категорію прав і обов'язків. У цілому, соціальний статус кожної особистості складається з таких показників – професія, освіта, посада, матеріальне становище, ділові відносини, сімейне становище та ін., що і утворюють статусний набір. Соціальний статус формується під впливом таких факторів: а) очікувань, норм суспільства або певної групи; б) власних еталонів статусу (ціннісні орієнтації); в) особливостей поведінки значущих людей (суб'єкти статусу).

Форми агресивної поведінки, що засвоюються в ранньому віці, виявляються в різних сферах життя підлітка: від стосунків у батьківській родині до взаємовідносин з однолітками в інших групах (різні освітні заклади або неформальні угруповування). У будь-якому людському колективі приналежність до певної групи не тільки дає відчуття ідентичності, а й обумовлює певну нормативну поведінку. Саме соціальний статус підлітків може мати значний вплив на прояви агресивності серед однолітків.

На основі теоретичного дослідження можемо визначити наступні чинники агресивності підлітків: вироблені у групі норми, що приписують їм статус нормативності; соціометричний статус підлітків та гендерна сегрегація групи. Певні форми прояву агресивності напряму залежать від соціометричного статусу підлітків та виявляються у ситуаціях самозахисту та помсти.

2. Емпірично визначено особливості сприймання соціального статусу та прояви агресивності у групі підлітків:

- більшість підлітків займають середньо статусні (33 %) та низько статусні (22 %) позиції; 17 % досліджуваних займають в групі високо статусні позиції; 17 % займають позиції ізгоїв; до соціометричних зірок належать 11 % досліджуваних;

- за анкетними даними встановлено, що важливими показниками соціального статусу однокласників для підлітків є зовнішній вигляд, матеріальне та сімейне становище, національність та такі якості, як доброта та почуття гумору;

- такі якості як, нахабство, схильність до брехні, пихатість, замкненість в собі, підлабузництво не подобаються школярам, а отже саме ці якості оточуючих впливають на негативне ставлення до них, ігнорування та негативну соціальну перцепцію;

- встановлено, що у більшості школярів визначено високий рівень лише за показником фізичної агресії, останні показники мають середню міру виразності (непряма агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини, індекс ворожості, індекс агресивності).

3. Визначено характер взаємозв'язку показників соціального статусу у групі з проявами агресивності у підлітковому віці:

- встановлено, що високий рівень матеріального стану підлітків обумовлює підвищення непрямої агресії та почуття провини. Попри це, високий рівень матеріального благополуччя знижує рівень агресивності та ворожості;

- високий рівень успішності у навчанні обумовлює зниження фізичної агресії, негативізму, агресивності та ворожості. Попри це, високий рівень успішності сприяє підвищенню роздратування, почуття провини та образи;

- встановлено, що при займанні позиції лідера у класі підвищуються показники фізичної, вербальної агресії та загального індексу агресивності та ворожості.

Отже, визначено, що соціальний статус у групі (високий рівень матеріального достатку, позиція лідера) однолітків виступає чинником прояву агресивної поведінки.

Перспективами подальших досліджень є визначення гендерних розбіжностей у взаємозв'язку соціального статусу у групі однолітків з проявами агресивності у підлітковому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология. М. : Аспект Пресс, 2001. 363 с.
2. Василенко І. А., Тарарака І. С. Агресивність та особливості статусного положення підлітків. Традиції та новації сучасної освіти в Україні. *Наука і освіта*. № 3, 2013. С. 44-46.
3. Васильева О. С., Устинова О. В. Исследование взаимосвязи психического здоровья, агрессивности и социального статуса детей дошкольного возраста. *Северо-Кавказский психологический вестник*. № 6/4. 2008. С. 79-83.
4. Гиренко С. П. Агресивна поведінка особистості в конфлікті. *Вісник Харківського університету. Серія Психологія*. 2000. № 472. С. 49-51.
5. Грищук Ю. В. Підліткова субкультура: психологічні та соціальногрупові особливості. Освітньо-логічний дискурс. 2014. № 3 (7). С. 38–46.
6. Дроздов А. Ю. Агресивное поведение молодежи в контексте социальной ситуации. *Социологические исследования*. 2003. № 4. С. 95–98.
7. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. Мн.: Харвест, 2001. 576 с.
8. Иванюшина В. А., Титкова В. В., Александров Д. А. Подростковая агрессия. *Социологический журнал*. 2016. Том 22. № 1. С. 54–71.
9. Карасик В. И. Язык социального статуса. М.: Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 2002. 330 с.
10. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. Наукові праці. Соціологія. Випуск 133. Том 146, 1015. С. 50-54.
11. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці. Соціологія*. Випуск 133. Том 146. С.50-54.
12. Качмар О. Особливості прояву агресії в підлітковому віці та способи її профілактики й подолання. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2017. Вип.48 (частина II). С. 150-162.

13. Кизименко Л. Д., Бедна Л. М. Словник-довідник соціального працівника (для студентів та соціальних працівників). Міні-глосарій. Львів, ДЦ МОУ. 2000. 260 с.
14. Коломинский Я. Л. Социальная психология взаимоотношений в малых группах. Москва : АСТ. 2010. 448 с.
15. Крейхи Б. Социальная психология агрессии. СПб. : Питер, 2003. С. 17.
16. Немировский Д. Э. Мотивы противоправных действий молодежи. *Социологические исследования*. 1992. № 3. С. 93-96.
17. Мироненко В. І. Смыслова регуляція агресивної поведінки в молодіжних неформальних групах скінхедів та неонацистів. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 27 (30). С. 57–67.
18. Мойсеєнко В. В., Блинова О. Є. Соціальний статус у контексті психологічних досліджень. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9–10 квітня 2018 р. / редкол. : В. Л. Погребна, Н. В. Островська, І. Ю. Тонкіх та ін. Д. : ЛІРА, 2018. С. 398-402 с.
19. Мойсеєнко В.В. Соціально-психологічні особливості статусу особистості в студентській групі. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р., № 2, Т. 1. С. 165-169.
20. Морозова Т. Р. Причини, динаміка та способи реалізації агресії у засуджених : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.06; НАВС України. К., 2001. 18 с.
21. Москаленко Л. С. Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 243 с.
22. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 448 с
23. Особливості агресивності курсантів та працівників МНС: матеріали науково-практичної конференції. *Актуальні проблеми наглядово-*

- профілактичної діяльності МНС України*. Харків, УЦЗУ, 2008. С. 182-183.
24. Пилипенко В., Волянская Е. Подростковая агрессия в контексте современной социокультурной ситуации. *Социология: теория, методы, маркетинг*, 2004, 4. С. 5-23.
25. Питина С. А. Особенности реализации и восприятия социального статуса человека. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2019. № 6 (428). Вып. 117. С. 136-140.
26. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии. Под общей ред. А.А. Крылова, С. А. Маничева. 2-е изд., доп. и перераб. СПб.: Питер, 2007. 560 с.
27. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 328 с.
28. Ромазанов О. С. Структурні складові соціального статусу публічного. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 1. С. 259–266.
29. Сенько Т. В. Джерела агресивної поведінки дітей. Мінськ: Вид-во «Мінськ», 2002. 187 с.
30. Сенько Т. В. Источники агрессивного поведения детей. Минск: Вид-во «Минск», 2002. 187 с.
31. Сергієнко Н. П. Особливості агресивності курсантів та працівників МНС: матеріали науково-практичної конференції. *Актуальні проблеми наглядно-профілактичної діяльності МНС України*. Харків, УЦЗУ, 2008. С. 182-183.
32. Сергієнко Н. П., Прохода Д. І. Особливості агресивності та соціометричного статусу особистості в юнацькому віці. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 16. С. 201-208.
33. Смирнова Е. О. Психологические особенности и варианты детской агрессивности: Анализ поведения детей 5-6 лет. *Вопросы психологии*. 2002. № 1. С. 17-26.

34. Федотова С. В. Особенности восприятия социального статуса человека в молодежной и студенческой среде. *Психологическая наука и образование*. 2015. Т. 7. № 3. С. 108–118.
35. Филиппов А. А. Категория социального статуса в зарубежной и отечественной социологии. *Вопросы современной науки и практики*. 2012. № 1. С. 37.
36. Фоломеева Т.В., Федотова С.В. Феномен социального статуса в современном российском обществе. *Психологические исследования*. 2016. Т. 9, № 48. С. 7. Дата звернення: 15.11.2020. Режим доступу: URL: <http://psystudy.ru>.
37. Фудорова О. М. Теорії соціального статусу: пізнавальні можливості і дослідницькі стратегії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2009, № 881. С. 110-116.
38. Шипунова Т.В. Агрессия и насилие как элементы социокультурной реальности. *Социологические исследования*. 2002. № 5. С. 67–76.
39. Henry D., Guerra N., Huesmann R., Tolan P., VanAcker R., Eron L. Normative influences on aggression in urban elementary school classrooms. *American Journal of Community Psychology*. 2000. No. 28 (1). P. 59–81.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Заїць Катерина Віталіївна, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
  - надавати згоду на:
- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
  - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

05.03.2020

(дата)

_____ (підпис)

Катерина Заїць

(ім'я, прізвище)

Анкета «Однокласники в моєму житті»

Прошу вас заповнити анкету під назвою «Однокласники в моєму житті», метою якої є виявлення особливостей спілкування та сприймання одне одного в шкільному колективі. Твої результати дуже необхідні нам, оскільки вони допоможуть проаналізувати особливості міжособистісних відносин. На поставлені питання тобі необхідно обрати ту відповідь, яка в більшій мірі відображає твою думку. Якщо ти не згоден зі запропонованими відповідями то запиши свою відповідь у відведеному місці.

Результати дослідження анонімні.

Дякую!

1) При знайомстві з новою людиною в першу чергу ти звертаєш увагу на:

- А) зовнішність;
- Б) національність;
- В) особистісні характеристики;
- Г) свій варіант _____.

2) Якщо у тебе перше враження про людину негативне, чи будеш ти потім з нею спілкуватися?

- А) так;
- Б) ні.

3) Які особистісні характеристики ти цінуєш у однокласників перш за все?

- А) розум;
- Б) почуття гумору;
- В) доброту;
- Г) свій варіант _____.

4) Чи важливо для тебе, щоб твій товариш (однокласник) мав дорогі речі (телефон, одяг)?

- а) так;
- б) ні.

5) Чи важливо для тебе, щоб твій товариш (однокласник) був із заможної родини?

- а) так;
- б) ні.

6) Чи будеш ти товаришувати з однокласником, який має низький рівень успішності?

- а) так;
- б) ні.

7) Чи будеш ти спілкуватися з однокласником, якщо у нього не буде сучасних гаджетів?

- а) ні;
- б) так.

8) Чи продовжуватимеш ти дружні стосунки з однокласником (цею), якщо у вас не буде подібних інтересів, поглядів:

- А) так;
- Б) ні.

9) Чи вважаєш ти себе лідером у класі (твоя думка для більшості є важливою; тебе поважають та слідуєть за тобою)?

- А) ні;
- Б) так.

10) Чи впливає зовнішній вигляд однокласника (ці) на твоє ставлення до нього (неї)?

А) так;

Б) ні.

11) Уяви ситуацію: «Однокласник (ця) засмучений декілька днів, агресивний, замкнений в собі. Що ти будеш робити:

А) поцікавлюсь що з ним (нею) трапилося;

Б) мені байдуже;

В) намагатимусь втішити його (її);

Г) свій варіант _____.

12) Чи має для тебе значення національність однокласника під час спілкування з нею:

А) має важливе значення;

Б) мені байдуже;

В) не має значення.

13) Чи траплялися такі ситуації, коли ти приписував думки та почуття однокласникам в ситуаціях, коли не знав що вони думають та переживають?

А) так;

Б) ні.

14) Чому ти віддаєш перевагу: зовнішньому вигляду чи особистісним характеристикам:

А) зовнішньому вигляду;

Б) особистісним характеристикам;

В) в залежності від ситуації.

15) Оціни за 10 бальною шкалою свої ставлення до однокласників:

0 _____ 10